

ZACHARIAS LUNDS SIDSTE ÅR 1657-67
ELLER DICHTUNG UND WAHRHEIT I LYSET AF ET REGNSKABSILAG
AF
SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

I *Fund og Forskning* 1994 har Minna Skaft Jensen tegnet et portræt af latindigteren Zacharias Lund (1608-1667). Det er imidlertid muligt at fremdrage supplerende oplysninger, der kaster lys over Lunds liv i de sidste ti år af hans liv, og som sætter en række af hans digte i relief.

Hvis man alene går ud fra Zacharias Lunds digte, var han genstand for en ualmindelig slet behandling fra Frederik III's side. Minna Skaft Jensen bringer flere gode eksempler på epigrammer fulde af bitterhed mod kongen og misundelse over den tids nouveau-riche som f.eks. en velhavende slagter (herom senere). Det, Lund efter eget udsagn savnede, var ikke anerkendelse, men penge, dvs. sin løn.¹ Det er imidlertid muligt at gå bagom disse digte og belyse Lunds ansættelsesforhold på grundlag af et bevaret regnskabsbilag i Rigsarkivet. Denne kilde stiller Lund i et lidt andet lys, end han selv gennem sine digte ønskede at fremstå i, men det billede, det tegner, er om muligt endnu mindre flatterende for Frederik III end Lunds ensidige klager over ubetalte løntilgodehavender.

Det nævnte regnskabsbilag er et opslag i Skatkammerets besoldingsbog.² På venstre side opregnes Lunds tilgodehavende, på den højre side hvad han reelt modtog. Lund blev i sommeren 1657 ansat som sekretær i Danske Kancelli med en årsløn på 300 rdl. at regne fra den 1. maj 1657.³ Lønnen skulle, hvis alt gik rigtigt til, udbetales årligt bagud, og det første år gik det også meget godt. Den 16. oktober 1658

¹ Skaft Jensen 1994, s. 30-34.

² Rigsarkivet (herefter RA): Rtk. 216.153 Skatkammerets besoldingsbog, f. 87.

³ Den originale bestalling dateret 24.7.1657 findes i RA: Rtk. 212.31 Bilag til bestallinger 1661-70. Desuden findes den i DK B 57 Sjællandske tegnelser, 25.7.1657, citeret hos G.L. Wad: *Meddelelser om Rektorerne på Herlufsholm*, Næstved 1878, s. 149-150.

modtog han 300 rdl., og den følgende sommer fik han tillagt et „vicarie“ ved Århus domkapitel.⁴ Værdien af kapitelgods i det af fjendtlige og allierede tropper hårdt plagede Jylland må dog siges at være tvivlsom. Måske var der tale om, at han i stedet for sin løn modtog en gave, som engang i fremtiden ville sikre ham økonomisk. Det næste, der skete, var, at Lund den 12. marts 1660 modtog 200 rdl. Det var dog ikke nogen lønudbetaling, men en gave fra kongen. Selvom det den 28. januar 1662 blev besluttet, at Lund skulle have sine penge udbetalt i fem rater, skete der intet, og i begyndelsen af 1663 var hans løntilgodehavende steget til den nette sum af 1.400 rdl.⁵ Det har næppe trøstet ham, at han delte skæbne med mange andre kongelige embedsmænd. At få sin løn eller et andet tilgodehavende udbetalt – helt eller delvist – var en nåde, der kun vederfaredes dem, som nød kongens gunst, eller hvis tjenester var uundværlige. Så, i foråret 1663 skete der noget. Den 25. maj fik Lund af Rentekammeret udbetalt 300 rdl. og samme år desuden 665 rdl. af Corfitz Ulfeldts fradømte bo samt yderligere 300 rdl. I løbet af et år altså 1.265 rdl.! I 1664 gik det også fint, og Lund modtog sidst på året af øverste sekretær Erik Krag de resterende 735 rdl., han endnu havde krav på.⁶ Herefter tørrede strømmen af rigsdaler næsten ud. Den 31. december 1664 fik Lund af Erik Krag 51 rdl. 3 mk. 5 sk. på det følgende års regnskab, men så var det også slut. Den 28. april 1667 underskrev han en ny bestalling, der med tilbagevirkende kraft fra 21. november 1664 gav ham lønforhøjelse til 600 rdl. årligt, og den 18. maj 1667 gik der befaling til rentemester Henrik Müller om straks at betale Lund hans tilgodehavende.⁷ Tre uger senere, den 8. juni 1667, døde Lund imidlertid, og det lader sig ikke afgøre, om afgørelsen i modsætning til den tilsvarende afgørelse i 1662 var alvorligt ment denne gang. Det resterende løntilgodehavende på 1309 rdl. 1 mk. 21 sk. udbetaltes knapt et år efter, den 1. maj 1668, til rådmand Peder Holmer, som man med en vis

⁴ RA: DK B 78 Jyske registre, 7.6.1659.

⁵ RA: Rtk. 211.6 Originale kgl. resolutioner, 28.1.1662, samt Rtk. 211.1 Deliberationsprotokol, f. 166.

⁶ Det er givet for denne forstrækning, at Erik Krag den 10.2.1665 på Lunds og en række andres vegne fik udlagt krongods for 586½ rdl. 21 sk.; F.J. West: *Kronens Skøder paa afhændet og erhvervet Jordegods i Danmark fra Reformationstiden til Nutiden*, II, 1908, s. 220.

⁷ RA: Rtk. 212.26 Bestallinger 1665-69, f. 105; DK C 8 Sjællandske tegnelse, 18.5.1667.

sandsynlighed kan udnævne til den, der lånte Lund penge til livets ophold.⁸ Lund og Holmer var nemlig gamle bekendte fra tiden på Herlufsholm, hvor Holmer havde været forstander, samtidig med at Lund havde været rektor. På trods af forskellige stridigheder bestod der nok alligevel et vist venskab, for blandt Lunds ret få digte til danske borgerlige findes et venligt epigram til Peder Holmer i anledning af dennes bryllup 1658.⁹

Hvad skal man slutte af dette billede af en højst uregelmæssig løn-udbetaling? Regnskabsbilaget i sig selv giver en antydning ved at nævne Corfitz Ulfeldt. På en måde er det nemlig misvisende, når Lund omtales som sekretær i Danske Kancelli. Han gjorde aldrig egentlig tjeneste som kancelliembedsmand. Nej, Lund var dechiffør, han knækkede koder, og det er denne funktion, der er nøglen til hans karriere – eller mangel på samme. Hans første årsløn blev udbetalt nogenlunde rettidigt, og det svarer fint til, at Lund under svenskekrigene 1657-60 dechiffrede de svenske kodebreve.¹⁰ Når udbetalingerne genoptoges i maj 1663, svarer det næsten på dato til, at Ulfeldts højforrædderi atter bragte Lunds ekspertise i høj kurs. Ulfeldt-familien og deres venner kommunikerede nemlig indbyrdes ved hjælp af kodebreve. Udbetalingen i efteråret 1664 svarer til en udløber af Ulfeldt-sagen, nemlig processen mod dr. Otto Sperling, en nær ven til Ulfeldt-parret,

⁸ Peder (Peiter) Holmer (død 1685) var en velhavende købmand. I årene 1655-58 var han kongelig fiskemester og fra 1663 rådmand i København; O. Nielsen (udg.): *Kjøbenhavns Diplomatarium*, I, 1872, s. 752; V, 1882, s. 646; VI, 1884, s. 115; West 1908 (note 6) s. 198; *Personalthistorisk Tidsskrift* 1, 1880, s. 203; RA: Rtk. 216.152 Skatkammerets besoldingsbog, f. 463.

⁹ Wad (note 3) s. 146-147. Bryllupsdigtet findes i Lunds digtsamling på KB, Thott 1074, 4°, f. 268-269 og Thott 1076, 4°, f. 196. Datoen for brylluppet er et gæt, men hans kones første mand blev begravet den 13. februar 1657, og hun selv blev allerede i 1660 begravet sammen med et barn; *Personalthistorisk Tidsskrift*, 1, 1880, s. 203.

¹⁰ Disse kodebreve er bevaret i to smukke afskrifter på RA: Håndskriftsamlingen IV H 3 og Hofetaten, Kabinettet, Frederik III (tidligere på KB). Begge steder med titlen: *Copia schwedischer undt andrer mit Ciffres geschriebenen Brieffen*. Der er tale om to næsten ens udgaver, hvoraf Lund beholdt eksemplaret, der nu er i håndskriftsamlingen, mens eksemplaret i kabinetsarkivet er det, han skænkede Frederik III i et – må man sige – forgæves forsøg på at fastholde kongens gunst. Håndskrifterne er ikke identiske, idet Lunds egen udgave indeholder breve fra 1657-1664, mens kongens eksemplar kun indeholder breve fra 1657-1663.

som modtog og afsendte diverse kodebreve fra Ulfeldt-familien.¹¹ Herefter var der ikke brug for Lunds hjælp. Kort sagt fik Lund sin løn, når man havde brug for hans færdigheder som kodeknækker, og man lukkede pengekassen, så snart hans assistance ikke længere var nødvendig.

Hvis man sammenholder disse oplysninger med Lunds digte, bliver forskellige træk lettere at forstå. På den ene side synes Lunds klager over kongens nærighed overdrevne. Han fik faktisk en hel del penge udbetalt, og til sammenligning kan det nævnes, at hans elev og efterfølger i embedet, Povel Nielsen Rosenpalm, oplevede præcist de samme vanskeligheder.¹² På den anden side er den bitterhed, der gennemstrømmer digtene, vel en forståelig reaktion hos en mand, der efter års skuffelser tages til nåde for kun atter at blive tilsidesat.

Lunds forhold til øverste sekretær Erik Krag får også flere nuancer. Krag hjalp ham til at få sine penge i 1664 og gav ham endda et nytårsforskud den 31. december 1664. Krag synes næsten at være den eneste blandt den politiske og intellektuelle elite, Lund havde et godt forhold til. De bitre epigrammer til Krag har deres brod vendt mod kongen, og et af Lunds sidste digte, et melankolsk nytårsepigram fra 1667, er også stilet til Erik Krag.¹³

Latinske epigrammer var jo den lærde stands „brugspoesi“ par excellence, der i sin ydmyghed ofte giver et bedre indblik i digternes personlighed og omgangskreds, end hvis man tager udgangspunkt i dedikationer eller de længere bryllups- og begravelsesdigte. Bedømt på dette grundlag var Lund kun dårligt integreret i hovedstadens lærde lilleverden. Ud over Krag er kun fem andre af hovedstadens lærde at finde i epigrammerne fra de sidste år. Blandt disse fem viser de tre tilbage til hans tid som rektor på Herlufsholm. Det drejer sig om tre epigrammer til Vor Frue Skoles ledelse: rektor Jørgen Eilersen, konrektor Jørgen Hammer og subrektor Arild Jørgesen Bentzon. Anledningen er sikkert Hammers og Bentzons udnævnelse i 1664, og det har fået Lunds hjerte til at svulme af stolthed. Hammer og Bentzon var nemlig hans gamle elever fra Herlufsholm, og Eilersen var ligeledes en

¹¹ Steffen Heiberg: *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, 1993, s. 226 ff., 234-39, 246-48. Kodebrevene er bevaret i Lunds afskrift, jvf. note 10.

¹² *Personalhistorisk Tidsskrift*, 1, 1880, s. 264, 271-272.

¹³ Nytårsdigtet til Krag: Thott 1074, 4°, f. 252-253 og Thott 1076, 4°, f. 97. En elegi om, hvorfor Lund ikke som tidligere kom ved hoffet, er ligeledes stilet til Krag og findes i Thott 1074, 4°, f. 116-118 og Thott 1076, 4°, f. 77-78.

gammel herlovianer.¹⁴ Desuden findes der et epigram til den sprængelærde, men indbildske og egensindige bibliotekar ved Det Kgl. Bibliotek Marcus Meibom og et til underbibliotekar ved Universitetsbiblioteket Peter Nielsen Mehrn, der forfattede Lunds gravskrift.¹⁵ Men så er det også slut, og der findes ingen epigrammer til eller fra residensstadens lille Parnas: Vitus Bering, Thomas Bartholin, Ole Borch og Jakob Henrik Paulli for bare at nævne de vigtigste. At der i universitetsprogrammet efter hans død kun tales godt om Lund, og at Ole Borch siden roste hans digtekunst, kan ikke skjule, at Lund efter alt at dømme var ret isoleret.¹⁶

Det er dog ikke kun Lunds ansættelsesforhold, arkivalierne kaster lys over. De afslører også identiteten på den parvenu af en slagter, som vakte Lunds misundelse og fik ham til at „forbande alle bøger, når plumpe pølser gør dine slagtere til rigmænd“.¹⁷ Der er ganske givet tale om hofslagter Niels Olufsen, der fra 1661-1672 stod for leverancerne af kød, talg, lys og meget mere til hoffet.¹⁸ Han tilhørte den kreds af københavnske storkøbmænd, hvis kredit regeringen allerede

¹⁴ A. Leth & G.L. Wad: *Meddelelser om Dimitterede fra Hertufsholm fra Skolens Stiftelse 1565 til 1875*, Næstved 1875, I s. 28-29, 49, 52. Epigrammerne, der bærer den fælles overskrift *Ad Marianum (Til Vår Frue Skole)*, findes i Thott 1074-4, f. 274 og Thott 1076, 4°, f. 194. Et andet, overstreget epigram til Eilersen findes i Thott 1074, 4°, f. 274, og et andet epigram til Bentzon findes i Thott 1076, 4°, f. 196.

¹⁵ Et overstreget epigram til Meibom findes i Thott 1074, 4°, f. 267. Desuden er Meibom adressat for en elegi *De iniquitate seculi (Om denne tidsalders ondskab)*: Thott 4°, 1074, f. 113-116 og Thott 1076, 4°, f. 78-80; epigram til Mehrn: Thott 1074, 4°, f. 266 og Thott 1076, 4°, f. 188; Wad 1878 (note 3) s. 151.

¹⁶ Ole Borch: *Dissertatio Academica de Poetis*, 1676-81, 230; mindetale af Hans Svaning og Mads Fos i *Additamenta* 182 h, 4° i KB. Lund optræder ikke i Thomas Bartholin: *Carmina varii argumenti*, 1669, som ellers rummer digte til og fra en meget bred kreds af den omgængelige medicinprofessors omgangskreds, og han optræder heller ikke i Berings, Borchs eller Paullis digtsamlinger. Jeg har kun set Lund nævnt i Johannes Olavius: *Epigrammata ad poetas Qui in Dania jam eminent Anno 1650*, 1650.

¹⁷ Skaftø Jensen 1994 (note 1) s. 31, 33.

¹⁸ Bestalling som hofslagter dateret 20.7.1661 i RA: Rtk. 212.24 Bestallinger 1661-62, f. 133. Allerede fra 1659 havde han leveret kød til hoffet: Rtk. 213.12 Registrerbog 1661 borgerlig stand, f. 275 v. I 1665-1667 havde han Københavns og Christianshavns konsumtion og accise i forpagtning; Rtk. 212.26 Bestallinger 1665-69, f. 77; Rtk. 216.241-242 Afregninger.

under svenskekrigene havde trukket stærkt på.¹⁹ Københavns indsats under den anden Karl Gustav-krig 1658-1660 havde skaffet byen nye og herlige privilegier, som stillede byens borgere lige med adelen, og selvom privilegierne efter enevældens indførelse 1660 blev noget beskåret, var der ikke blevet røkket ved borgernes ret til fra da af at eje jordegods på lige vilkår med adelen.²⁰ Dermed var der åbnet for, at en fordring hos staten kunne gøre en købmand til godsejer, og en hel række statskreditorer fik i de følgende år udlagt krongods som betaling for deres tilgodehavende hos kongen. Det var også tilfældet med hofslagter Niels Olufsen, der den 7. juli 1664 fik udlagt Ringsted Kloster og lensgods til en samlet værdi af 72.522½ rigsdaler 40 skilling.²¹ Eller med Lunds egne ord fra ovennævnte digt: „Han som fornylig plejede at sælge kød og fik et beskedent udbytte af sin simple butik, han har et vidtstrakt gods midt i riget“. Men hvorfor blev netop Niels Olufsen blandt så mange andre af den tidlige danske enevældes matadorer genstand for Lunds spot? Årsagen skal sandsynligvis søges i de personlige minder, der for Lund var knyttet netop til lokaliteten Ringsted Kloster. Traditionelt havde Ringsted Kloster og len været tillagt embedet som landsdommer for Sjælland, og fra 1630 til sin død i 1662 beklædte rigsråd Jørgen Seefeld dette embede.²² Den lærde og misogyne landsdommer besad en enorm bogsamling, og i 1654-1657 havde Lund tilbragt en række lykkelige år som Seefelds bibliotekar. Biblioteket blev 1658 svensk krigsbytte, og nu måtte Lund se hofslagteren rykke ind. På denne baggrund bliver Lunds følelsesudbrud mere forståeligt.

Og hvad med Petilianus? Minna Skaftø Jensen bringer to spydige epigrammer, der gør grin med en vis Petilianus, og det ville ligne Lund, hvis der bag dette navn skjuler sig en digter fra det hjemlige

¹⁹ Johan Jørgensen: *Det københavnske patriciat og staten ved det 17. århundredes midte*, 1957; Samme: *Patriciat og enevælde, Historiske Meddelelser om København*, 1963, s. 11-62; 1964, s. 7-89.

²⁰ Nielsen 1872 (note 8) I, s. 702-704, 770-774; jvf. Sebastian Olden-Jørgensen: *Et ukendt kapitel af den københavnske privilegiesag 1660-61, Historiske Meddelelser om København*, 1994, s. 112-127.

²¹ West 1908 (note 6) s. 181-183.

²² *Trap Danmark*, 5. udgave, bd. 8, 1954, s. 750.

Parnas.²³ Denne sidste gåde vil jeg dog lade stå uløst: Rigsarkivet og Det Kgl. Biblioteks håndskriftsamling giver ikke svar på alle spørgsmål!

SUMMARY

SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN: *Zacharias Lund's Last Years 1657-67 or Dichtung und Wahrheit in the Light of an Account.*

A sketch of the Latin poet Zacharias Lund (1608-67) was given by Minna Skafté Jensen in *Fund og Forskning* 1994, pp. 19-34. The present article casts new light over his last years, those in which he wrote bitter poems on his hard fate and the undeserved fortune of others. In contrast to what the poems suggest, Lund was paid much of his wages. His bitterness towards Frederik III was more probably caused by the government only bothering to pay him when he was needed. Lund received over 2000 rixdalers in the years 1663-64 while he was used as a decoder in the case against Corfitz Ulfeldt. After that no one needed him, and up to his death he received nothing other than a promise of a pay raise. Skafté Jensen also includes Zacharias Lund's epigram suffused with envy of a nouveau-riche butcher. Lund surely takes aim here at the court butcher, Niels Olufsen, who received Ringsted Kloster in lieu of his outstanding debt. Lund had 10 years earlier spent his happiest year there as librarian for Justice Jørgen Seefeld.

²³ Skafté Jensen 1994 (note 1) s. 32-34; *Der kleine Paulli* oplyser, at Petilianus er navnet på en nordafrikansk donatistisk biskop fra årene omkring 400.